

Handboek verpleegkunde

drs. J.H.J. de Jong
drs. J.A.M. Kerstens
E.M. Sesink
drs. M.M. Vermeulen

Bohn Stafleu Van Loghum
Houten/2003

© 2003 Bohn Stafleu Van Loghum, Houten

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16b Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, St.b. 351, zoals gewijzigd bij Besluit van 23 augustus 1985, St.b. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

ISBN 90 313 3847 8

NUR 897

Omslagontwerp en vormgeving: Twin Design, Culemborg

Foto's: Hans Oostrum, Den Haag

Eerste druk 2003

Het Spoor 2

3994 AK Houten

Postbus 246

3990 GA Houten

www.bsl.nl

Distributeur voor België:

Standaard Uitgeverij

Belgiëlei 147a

2018 Antwerpen

www.standaarduitgeverij.be

WOORD VOORAF

De afgelopen periode hebben de ontwikkelingen in het HBO-onderwijs niet stilgestaan. Met name het vernieuwingsproject Beroepscompetenties HBO-verpleegkunde, waarvan het boek ‘Met het oog op de toekomst; beroepscompetenties van HBO-verpleegkundigen’ de neerslag is. Het boek geeft een beschrijving van de rollen en de daarbij behorende kerncompetenties en beroepscompetenties van de HBO-verpleegkundige.

Dit rapport en de ontwikkelingen in de zorginstellingen waren voor de redactie aanleiding voor een grondige herziening van de eerdere uitgaven in de BGO-reeks binnen het leer- en vormingsgebied voor kwalificatieniveau 5: Inleiding in de verpleegkunde en Aspecten van de verpleegkundige beroepsuitoefening.

Dit heeft geresulteerd in één nieuw handboek: het Handboek verpleegkunde. Enerzijds zijn er hoofdstukken uit de genoemde boeken overgenomen en herzien, anderzijds zijn er nieuwe hoofdstukken aan toegevoegd.

In dit boek behandelen we in 14 hoofdstukken thema's die gerelateerd zijn aan de deelkwalificaties Plannen van verpleegkundige zorg, Preventie en GVO, Coördinatie en continuïteit, Kwaliteitszorg en deskundigheidsbevordering. Centraal daarbij staan de rollen van regisseur, ontwerper,

coach en beroepsbeoefenaar binnen de domeinen de organisatie van de zorg en het beroep. De rol van zorgverlener krijgt vooral accent in het boek Basisverpleegkunde, waarin de uitvoering van verpleegkundige zorg aan de orde komt. De aangeboden onderwerpen zijn een eerste basisoriëntatie. We denken dat deze onderwerpen vooral in de eerste twee leerjaren van de opleiding aan de orde moeten komen. In de daarop volgende jaren zal een verder verdieping in deze onderwerpen noodzakelijk zijn.

De leerstof is up-to-date zowel in nationaal als internationaal perspectief en is een uitstekende basis voor de verdere groei naar professie en deskundigheid op het niveau van bachelor.

Ten slotte danken we de gebruikersgroep voor haar commentaar en bijdragen en bijdragen. Het spreekt voor zich dat kritische kanttekeningen en suggesties voor de tweede druk van harte welkom zijn.

Drs. J.H.J. de Jong

Drs. J.A.M. Kerstens

OVER DE AUTEURS

Drs. J.H.J. de Jong heeft, na een opleiding tot algemeen en psychiatrisch verpleegkundige, psychologie gestudeerd en een Masters Degree behaald op het terrein van strategisch management in de gezondheidszorg. Hij was van 1980 tot 1997 directeur van het Regionaal Opleidingen- en Dienstencentrum TRIAS IJsselland te Deventer/Apeldoorn. In deze periode is hij jarenlang betrokken geweest bij de ontwikkeling van het samenhangend onderwijsstelsel, zowel op projectbasis in zijn regio als op landelijk niveau via allerlei overlegorganen.

Hij heeft vele publicaties op zijn naam staan en vormt sinds 1982 samen met de heer Kerstens de hoofdredactie van de BGO-reeks. Hij is vanaf 1984 tevens voorzitter van de uitgave *Verpleegkundig Perspectief*, die periodiek vertalingen en samenvattingen van ruim 30 buitenlandse vakbladen uitbrengt. De Jong heeft een adviesbureau op het terrein van strategische en bestuurlijke vraagstukken.

Drs. J.A.M. Kerstens is verpleegkundige en onderwijskundige. Momenteel is hij werkzaam als opleidingskundige aan GGZ Westelijk Noord Brabant te Halsteren. Hij publiceerde vele boeken en artikelen op het gebied van verpleegkunde en onderwijs in de gezondheidszorg.

Daarnaast heeft de heer Kerstens een adviespraktijk; hij verzorgt trainingen en opleidingen voor managers en medewerkers in instellingen voor gezondheidszorg en opleidingsinstuten voor verpleegkundige en verzorgende beroepen.

Mevrouw E.M. Sesink heeft na de A-opleiding in het Wilhelmina Gasthuis in Amsterdam als verpleegkundige op de operatieafdeling van verschillende ziekenhuizen gewerkt. Zij deed als specialisatie de cursus Intensive Care, volgde de parttime docentenopleiding Verpleegkunde in Amsterdam en de tweedegraads opleiding Gezondheidskunde in Tilburg. Mevrouw Sesink werkt als fulltime docent Verpleegkunde in Eindhoven. Als auteur en redacteur is zij betrokken bij diverse verpleegkundeboeken van uitgeverij Bohn Stafleu Van Loghum; zij is redactielid van *Verpleegkundig Perspectief*.

Mevrouw drs. M.M. Vermeulen is verpleegkundige en verplegingswetenschapper. Na het behalen van het Inservice A-diploma was zij werkzaam als verpleegkundige, opleidingscoördinator en docent in o.a. een algemeen ziekenhuis, een verpleeghuis en een regionale opleidingsschool. Na de voltijd Hogere Opleiding voor Verpleegkundigen in Leusden was zij actief betrokken bij de oprichting van een HBO-v opleiding, waar zij ongeveer twintig jaar werkzaam was als docent verpleegkunde. Gedurende deze periode volgde zij ook de opleiding verplegingswetenschap in Maastricht. Zij is nu zelfstandig gevestigd als trainer, docent, adviseur en projectleider. Als nevenfuncties heeft zij o.a. het lidmaatschap van een externe klachtencommissie van een regionale instelling voor geestelijke gezondheidszorg en het voorzitterschap van een adviescommissie sociale begeleiding voor een instelling in de verstandelijk gehandicaptenzorg.

REDACTIONELE VERANTWOORDING

De reeks leerboeken *Bouwstenen voor gezondheidszorgonderwijs* is ontwikkeld aan de hand van een curriculummodel. Dit curriculummodel sluit aan bij het rapport ‘Gekwalificeerd voor de toekomst’ waarin de kwalificatiestructuur en de eindtermen voor verpleging en verzorging beschreven worden.

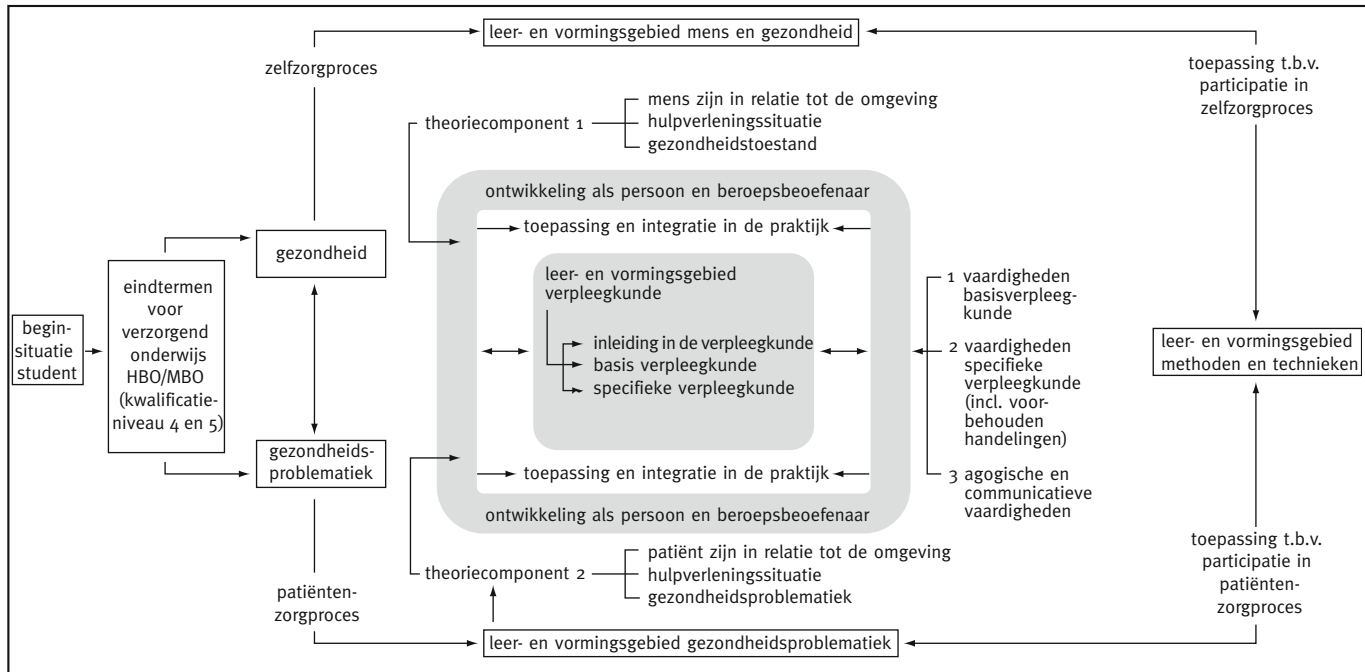
Bij de ontwikkeling van dit curriculummodel en de daaraan gekoppelde opleidingsstructuur waren twee uitgangspunten belangrijk:

- 1 Een theoretisch uitgangspunt waarbij het *beroepsopleidingsprofiel* centraal staat, dat wil zeggen de eindtermen voor de onderscheiden kwalificatieniveaus.
- 2 Een praktisch uitgangspunt waarin de *beroepsprofielen*

en de daarvan afgeleide functie- en taakprofielen centraal staan, dat wil zeggen de taken en de kwalificaties: het geheel van eisen betreffende kennis, vaardigheden en attitude dat organisaties aan medewerkers stellen.

Door kennis, vaardigheden en attitude (kwalificaties en eindtermen) te ordenen naar zorgsituaties en zorgcategoriën wordt de verpleegkundige voldoende toegerust voor zijn/haar functie. Dit betekent dat hij/zij de zorgvraag van de zorgvrager in een gegeven setting op adequate wijze kan beantwoorden.

Voor de opleiding tot verpleegkundige (kwalificatieniveau 4 en 5) ziet het curriculum er als volgt uit:

Leerdoelen en deelkwalificaties

leerdoelen deelkwalificaties	Handboek verpleegkunde				
	Hoofdstuk 1 Verkenning van het beroep	Hoofdstuk 2 Beeldvorming door de tijden heen	Hoofdstuk 3 De gezond- heids- zorg in beeld	Hoofdstuk 4 Wetenschap- pelijke profilering van het beroep	Hoofdstuk 5 Wetenschap- pelijke inzichten in de functie van de verpleegkunde
501 plannen van verpleegkundige zorg 2					
01 anamnese afnemen			x		
02 nagaan functionele of dysfunctionele gezondheidsproblemen			x		
03 etiologische factoren van een probleem nagaan			x		
04 bepalen risicofactoren in een verpleegsituatie	x		x		
05 factoren van het proces van diagnosticeren nagaan					
06 samenhang tussen verpleegproblemen aangeven					
07 verpleegkundige diagnoses epidemiologisch onderbouwen					
08 problematiek zorgvrager herdefiniëren					
09 alternatieve diagnostische hypothesen genereren					
10 vaststellen gewenste resultaten					
11 criteria voor evaluatie bepalen					
12 interventies kiezen					
13 inschatten aanwezige standaarden					
14 alternatieve interventies kiezen/voorstellen					
15 verpleegkundige interventies kiezen bij typen diagnosen					
16 verpleegkundige interventies kiezen gericht op groepen					
502 Preventie en GVO 2					
01 analyse maken van risico's die individuen bedreigen					
02 analyse maken van risico's die groepen bedreigen					
03 keuze maken voor interventies gericht op een individu					
04 keuze maken voor interventies gericht op groepen					
05 voorlichting geven aan individuen					
06 individuen begeleiden bij verandering					
07 bewaken voortgang multidisciplinaire voorlichting					
08 deelname aan landelijke screeningsprogramma's					
09 voorlichtingsmateriaal beoordelen					
10 GVO-proces evalueren					

	Hoofdstuk 6 Methodiek en standaardisatie	Hoofdstuk 7 Visies	Hoofdstuk 8 Het verpleegkundig proces	Hoofdstuk 9 Interculturalisatie en transculturele verpleegkunde	Hoofdstuk 10 Verpleegkundig management	Hoofdstuk 11 Preventie, GVO en patiënten- voorlichting	Hoofdstuk 12 Kwaliteit van zorg	Hoofdstuk 13 Deskundigheids bevordering	Hoofdstuk 14 Juridische en ethische aspecten
501									
01									
02	x	x	x	x					
03	x	x	x	x					
04	x		x						
05			x						
06			x	x					
07		x	x	x					
08			x						
09			x						
10			x						
11			x						
12			x	x					
13	x		x	x					x
14	x		x	x					x
15	x		x	x					x
16	x		x	x					x
502									
01						x			
02						x			
03						x			
04						x			
05									
06						x			
07						x			
08						x			
09						x			
10						x			

leerdoelen deelkwalificaties	Handboek verpleegkunde				
	Hoofdstuk 1 Verkenning van het beroep	Hoofdstuk 2 Beeldvorming door de tijden heen	Hoofdstuk 3 De gezond- heids- zorg in beeld	Hoofdstuk 4 Wetenschap- pelijke profilering van het beroep	Hoofdstuk 5 Wetenschap- pelijke inzichten in de functie van de verpleegkunde
503 coördinatie en continuïteit van zorg 2					
01 indicatiestelling en toewijzing uitvoeren	x		x		
02 initiatieven nemen tot evaluatie zorgverlening					
03 totale, integrale zorgproces coördineren	x	x	x		
504 kwaliteitszorg en deskundigheidsbevordering 2					
01 initiatieven nemen tot kwaliteitsverbetering op microniveau					x
02 voorwaarden scheppen voor kwaliteitsverbetering op microniveau					x
03 realiseren voorwaarden verbetering zorgverbetering					x
04 kwaliteitsverbetering i. s. m. vertegenwoordigers van zorgvragers					x
05 standpunten innemen over gezondheidszorg					
06 bijdragen aan deskundigheidsbevordering collega's					
07 consult verlenen aan collega's					
08 bijdragen aan de ontwikkeling van het beroep					

	Hoofdstuk 6 Methodiek en standaardisatie	Hoofdstuk 7 Visies	Hoofdstuk 8 Het verpleegkundig proces	Hoofdstuk 9 Interculturalisatie en transculturele verpleegkunde	Hoofdstuk 10 Verpleegkundig management	Hoofdstuk 11 Preventie, GVO en patiënten- voorlichting	Hoofdstuk 12 Kwaliteit van zorg	Hoofdstuk 13 Deskundigheids bevordering	Hoofdstuk 14 Juridische en ethische aspecten
503									
01					x				
02					x				
03					x				
504									
01				x	x		x		x
02				x	x		x		x
03					x		x		x
04					x		x		x
05					x		x	x	
06					x		x	x	
07					x		x		
08		x		x	x		x	x	x

Curriculummodel

In het curriculummodel zien we alle elementen van het beroepsprofiel en het beroepsopleidingsprofiel terugkomen. Centraal staan de zorgsituaties (multidisciplinair aandachtsgebied) met daarbinnen omschreven verpleegsituaties (aandachtsgebied voor de verpleegkundige discipline). In alle zorgsituaties hebben we te maken met gezondheid en gezondheidsproblematiek. Enerzijds heeft de beroepsbeoefenaar te maken met een zelfzorgproces dat gericht is op het in stand houden c.q. ondersteunen van het gezond functioneren van de mens. Anderzijds heeft de beroepsbeoefenaar te maken met een patiëntenzorgproces dat gericht is op de begeleiding van de mens met gezondheidsproblematiek. Uiteraard hebben beide processen een nauwe relatie met elkaar. Voor het behalen van de eindtermen zijn vier leer- en vormingsgebieden nodig. Het centrale leer- en vormingsgebied is de verpleegkunde. Het is het geheel aan kennis, vaardigheden en attitudes waarmee het verpleegproces in de verschillende zorgsituaties vorm en inhoud gegeven wordt ten einde de gestelde doelen te bereiken.

De zorgsituaties en verpleegsituaties zijn uitgangspunt. De mens en zijn zorgbehoefte(n) en de zorgvrager en zijn verpleegbehoefte(n) staan in het denken, het handelen en de attitude van de verpleegkundige en de verzorgende centraal. Om inzicht te krijgen in de zorgsituaties (zorgvrager, zorgvraag en setting) en het verpleegproces vorm en inhoud te geven zijn de overige drie leer- en vormingsgebieden als ondersteuning nodig:

- 1 leer- en vormingsgebied mens en gezondheid
- 2 leer- en vormingsgebied gezondheidsproblematiek
- 3 leer- en vormingsgebied methoden en technieken.

Het *Handboek verpleegkunde* behoort tot het leer- en vormingsgebied verpleegkunde.

Het boek is bestemd voor de opleiding tot HBO-verpleegkundige. Wanneer welke onderdelen aan de orde moeten komen in de verschillende fasen van de opleiding laten we over aan de keuze van de docent, omdat de concretisering van een curriculum per opleidingsinstelling kan verschillen.

In het boek *Basisverpleegkunde* wordt aandacht besteed aan de uitvoering van verpleegkundige zorg. In dit handboek worden vooral de zorggerichte en randvoorwaardelijke aspecten van de verpleegkundige beroepsuitoefening behandeld.

De verschillende hoofdstukken hebben betrekking op de volgende deelkwalificaties:

501: Plannen van verpleegkundige zorg 2

502: Preventie en GVO 2

503: Coördinatie en continuïteit van zorg 2

504: Kwaliteitszorg en deskundigheidsbevordering 2.

Hoe de leerdoelen van de genoemde deelkwalificaties verdeeld zijn over de hoofdstukken van het *Handboek verpleegkunde*, wordt duidelijk gemaakt in het schema ‘Leerdoelen en deelkwalificaties’.

Toelichting op het schema ‘Leerdoelen en deelkwalificaties’

In het boek komen meerdere deelkwalificaties aan de orde. De eindtermen van de onderscheiden deelkwalificaties zijn verspreid over meerdere boeken. In bovengenoemd schema zijn alleen die eindtermen opgenomen die in dit boek ook aandacht krijgen.

Het verspreid zijn van de eindtermen over meerdere boeken is een gevolg van de keuze die wij gemaakt hebben voor het

volgen van de systematiek van het vak. Om de totale deelkwalificatie af te ronden zullen onderdelen van de leerstof uit andere vakken uit de verschillende leer- en vormingsgebieden moeten worden behandeld. We verwijzen hiervoor naar de schema's in de andere leerboeken.

De uitgangspunten zoals hier geformuleerd blijven steeds in ontwikkeling. Een verdere verfijning en nog betere afstemming van de aangeboden leerstof op de huidige ontwikkelingen in het HBO-V onderwijs m.n. het competentiegerichte curriculum zal de komende jaren moeten plaatsvinden.

Het is dan ook van groot belang voor de redactie en de auteurs dat studenten en docenten reageren op de inhoud, structuur en vormgeving van dit boek. Zo kunnen we samen een goed fundament leggen onder de verpleegkundige beroepsuitoefening.

Wij wensen u veel succes toe.

Hoofdredactie BGO-reeks

drs. J.H.J. de Jong

drs. J.A.M. Kerstens

I N H O U D

Woord vooraf	V		
Over de auteurs	VI		
Redactionele verantwoording	VII		
HOOFDSTUK 1			
Verkenning van het beroep	2		
Leerdoelen	2		
1.1 De keuze voor het verpleegkundig beroep	3		
1.2 Het beroepsprofiel	5		
1.2.1 De verpleegsituatie	6		
1.2.2 De beroepsactiviteiten	8		
1.2.3 Beroepsuitoefening en beroepsvereisten	13		
1.3 De uitoefening van het verpleegberoep	16		
1.3.1 Wat is een zorgsituatie?	16		
1.3.2 Domeinen, rollen en kerncompetenties van verpleegkundigen	17		
1.4 Functies in en rond de zorg	19		
HOOFDSTUK 2			
Beeldvorming door de tijden heen	24		
Leerdoelen	24		
2.1 Waar wordt verpleegd?	25		
2.2 Verplegen door de eeuwen heen	26		
2.2.1 Hoe werd er door de eeuwen heen verpleegd?	27		
2.2.2 De vroeg-christelijke tijd (tot ca. 500)	28		
2.2.3 De klooster- en verpleegorden (ca. 500 - ca. 1600)	29		
2.2.4 De donkere tijd (ca. 1600 - ca. 1800)	30		
2.2.5 De tijd van de medische ontdekkingen (ca. 1850 - ca. 1950)	32		
2.2.6 De moderne tijd (vanaf 1950)	35		
2.3 Hedendaagse uitoefening van het beroep	36		
2.3.1 De verpleging en het gezondheidszorgteam	37		
2.3.2 De verpleging en het gezondheidszorgsysteem	39		
2.4 Het verpleegkundig beroep als professie	44		
2.4.1 Theoretische kennis	44		
2.4.2 Uniforme opleiding	45		
2.4.3 Beroepsvereniging	46		
2.4.4 Beroepscode	47		
2.4.5 Wettelijke erkenning	49		
2.5 Belangrijke hedendaagse ontwikkelingen	49		
HOOFDSTUK 3			
De gezondheidszorg in beeld	52		
Leerdoelen	52		
3.1 De traditionele velden in de gezondheidszorg	53		
3.1.1 De thuiszorg	53		
3.1.2 Het algemeen ziekenhuis	56		
3.1.3 Het algemeen psychiatrisch ziekenhuis (APZ)	57		
3.1.4 De instelling voor verstandelijk-gehandicaptenzorg	61		
3.1.5 Het verpleeghuis	63		
3.1.6 Het verzorgingshuis	65		
3.2 De zorgketenontwikkeling	65		
3.3 Zorgsituaties en zorgvragen	66		
3.3.1 Zorgsituaties en de gezondheidszorgvoorzieningen	66		

3.3.2	De verpleging van volwassenen die zijn opgenomen voor onderzoek en/of medische behandeling of chirurgische ingreep	68
3.3.3	De verpleging van zwangeren, kraamvrouwen en pasgeborenen	70
3.3.4	De verpleging van patiënten met psychiatrische ziekte	71
3.3.5	De verpleging van ouderen en zorgvragers met beperkte mogelijkheden tot zelfzorg in somatisch of psychosociaal opzicht	71
3.3.6	De verpleging van jeugdige zorgvragers	74
3.3.7	De verpleging van geriatrische zorgvragers	75
3.3.8	De verpleging van chronisch somatisch zieken en lichamelijk gehandicapten	75
3.4	Trends in de zorgontwikkeling	75

HOOFDSTUK 4 Wetenschappelijke profilering van het beroep 78

Leerdoelen	78
4.1 Verplegen en verpleegkunde	79
4.1.1 Verplegen	79
4.1.2 Verpleegkunde	82
4.2 Ontwikkelingen in het denken over verplegen en verpleegkunde	84
4.2.1 Fasen in de ontwikkeling in het denken over verplegen en verpleegkunde	85
4.2.2 Nederlandstalige ontwikkelingen	89
4.3 De huidige stand van zaken	92
4.3.1 Het zelfzorgdenken en zelfzorgmeetinstrumenten	93
4.3.2 De holistische benadering	94
4.3.3 Belevingsgerichte zorg	98
4.3.4 Patiëntgerichtheid	100
4.3.5 Het verpleegkundig theoretisch fundament	101
4.3.6 De kloof tussen theorie en praktijk	106

4.3.7	Het multidisciplinaire karakter van de verpleegkunde	106
4.3.8	De fase van ontwikkeling	106
4.4	Theorieën en modellen	107
4.4.1	De begrippen theorie en model	107
4.4.2	Concepten, verschijnselen, definities en uitspraken	109
4.4.3	Typen theorieën	111
4.4.4	Toepassing aan de hand van een voorbeeld	115
4.4.5	De begrippen methodiek, systematiek en classificaties	117

HOOFDSTUK 5 Wetenschappelijke inzichten in de functie van de verpleegkunde 122

Leerdoelen	122
5.1 Verplegingswetenschap en wetenschappelijk onderzoek in de zorg	123
5.1.1 Verplegingswetenschap	124
5.1.2 Wetenschappelijk onderzoek	125
5.1.3 Literatuuronderzoek	133
5.2 Onderzoeksresultaten lezen en gebruiken	136
5.3 Evidence-based practice	141
5.4 Zorginnovatie	145
5.4.1 Beroepsinnovatie in de verpleging, een definitie	145
5.4.2 Innovatieproces en innovatiemodel	146
5.4.3 Innovator in de verpleging, een profielschets	147
5.4.4 Verander- en implementatiemanagement: zorgvernieuwing	147
5.4.5 Kennismanagement als basis voor zorginnovatie	152

HOOFDSTUK 6

Methodiek en standaardisatie 154

Leerdoelen	154
6.1 Verpleegkundige methodiek	155
6.1.1 Methodiekontwikkeling en theorievorming	156
6.1.2 Proces en methode	156
6.1.3 Ontwikkeling methodisch handelen	159
6.1.4 Standaardisatie	161
6.2 Classificeren van verpleegkundige kennis	162
6.2.1 Classificatiesystemen: het begrip	163
6.2.2 Classificatiesystemen: enkele voorbeelden	165
6.2.3 Het nut van classificaties in de verpleegkunde	172
6.3 Richtlijnen, standaarden en protocollen	174
6.4 Elektronisch zorgdossier, intra- en internet en collegiale consultatie ¹	179
6.4.1 Het elektronisch zorgdossier of elektronisch patiëntendossier	179
6.4.2 Internet en intranet	187
6.4.3 Collegiale consultatie	187

HOOFDSTUK 7

Visies 190

Leerdoelen	190
7.1 De mens: mensvisie en mensbeelden	191
7.1.1 Mensopvatting en levensbeschouwing	191
7.1.2 Reductionisme en holisme: geneeskunde en verpleegkunde	194
7.1.3 Zelfzorg en mensbeeld	197
7.1.4 Behandelings- en begeleidingsconcept	200
7.2 De mens en zijn omgeving	200
7.2.1 De sociale situatie	201
7.2.2 De sociale rol	202
7.2.3 De groep	203
7.2.4 De mens en de samenleving	203
7.2.5 Conclusies	205

7.3 Het continuüm gezondheid en ziekte	206
7.3.1 Gezondheid en ziekte: dynamische begrippen	206
7.3.2 Gezondheid en ziekte: uitgangspunten en definities	207
7.3.3 De gehanteerde definities nader uitgelegd	210
7.3.4 Ziekte, zieke en gezondheidszorg	211
7.4 Visies op verplegen	214
7.4.1 Het zelfzorgdenken	214
7.4.2 Het zelfzorgmodel van De Jong en Kerstens	216
7.4.3 Het model integrerende verpleegkunde	230

HOOFDSTUK 8

Het verpleegkundig proces 234

Leerdoel	234
8.1 Het verpleegkundig handelen als kern van het verpleegproces	235
8.2 Observeren	237
8.2.1 Kenmerken van een goede observatie	237
8.2.2 Belang en object van verpleegkundige observatie	238
8.2.3 Observatiemethoden	239
8.2.4 Observatie ten behoeve van onderzoek en behandeling	239
8.2.5 Multidisciplinaire observatie	240
8.2.6 Observatie ten behoeve van wetenschappelijk onderzoek	240
8.2.7 Versturende factoren in het observeren	240
8.3 Registreren en rapporteren	241
8.3.1 Functies van verpleegkundige rapportage	241
8.3.2 Aandachtspunten bij het rapporteren	242
8.3.3 Vormen van rapportage	242
8.3.4 Ethische aspecten	245
8.4 Gegevens verzamelen	245
8.4.1 Algemeen	245
8.4.2 De verpleegkundige anamnese	246

8.5	De verpleegkundige diagnose vaststellen	251
8.5.1	Het begrip verpleegkundige diagnose	251
8.5.2	De verpleegkundige diagnose toepassen	252
8.5.3	Besluitvormingsmethodiek	256
8.6	Het uitvoeringsproces	257
8.6.1	Verpleegkundige resultaten	257
8.6.2	Interventies	259
8.6.3	Planning van de verpleegkundige zorg	261
8.6.4	Interventies uitvoeren	261
8.7	Evaluatie	262
8.7.1	Het belang van evaluatie	262
8.7.2	Evaluatiecriteria	263
8.7.3	Evaluatienormen	264
8.7.4	Evaluatiemomenten	264
8.7.5	Het verpleegkundig proces in een standaardvoorbeeld	264

HOOFDSTUK 9

Interculturalisatie en transculturele verpleegkunde

268

Leerdoelen	268	
9.1	Interculturalisatie	269
9.1.1	Interculturalisatie, gezondheidszorg en de verpleegkundige	272
9.1.2	Transculturele verpleegkunde	276
9.1.3	Problemen en valkuilen	278
9.1.4	Menswetenschappen en transculturele verpleegkunde	279
9.2	Cultural care-theorie en sunrise-model van Leininger	280
9.3	Interculturele communicatiemodel van Orque	282
9.4	TOPOI-model	283
9.5	Van theorie naar verpleegkundige beroepspraktijk	288

HOOFDSTUK 10

Verpleegkundig management

290

Leerdoelen	290	
10.1	Het verschijnsel organisatie	291
10.1.1	Soorten en typen van organisaties en kenmerken van management	291
10.1.2	Organisatiestructuren	292
10.1.3	Verticale en horizontale differentiatie	293
10.1.4	Visies op organisaties	294
10.2	Organisatie van verpleegkundige zorg	295
10.2.1	Basisbegrippen	295
10.2.2	Organisatievormen	296
10.2.3	Organisatiemodellen van de verpleegkundige zorg nader besproken	298
10.3	Het verpleegkundige team en de positie van niveau 5	304
10.3.1	Functiedifferentiatie	306
10.4	De rollen van de HBO-verpleegkundige in organisatorisch perspectief	307
10.4.1	De rollen	307
10.4.2	De competenties	308
10.5	Zorgstrategie, zorgbeleid, tactisch en operationeel management	309
10.5.1	Strategisch management	309
10.5.2	Operationeel management	310
10.5.3	Afdelingsbeleid 1	310
10.5.4	Leidinggeven	312
10.5.5	De leidinggevende verpleegkundige	315
10.5.6	Begeleiden	318
10.6	Zorgcoördinatie en zorgmanagement	323
10.6.1	Begripsbepaling	323
10.6.2	De zorgcoördinator	323
10.6.3	Het afdelingshoofd	324
10.6.4	Coördineren en managen binnen zorgnetwerken	324
10.6.5	Multidisciplinaire leiding en overleg	324
10.7	De organisatiecultuur	325
10.7.1	Basisbegrippen	325
10.7.2	De functie van cultuur	326
10.7.3	Multidisciplinaire samenwerking	326
10.7.4	Interne en externe klantgerichtheid	327

10.8	Strategievorming	327
10.8.1	Basisbegrippen	327
10.8.2	Beleid	327

HOOFDSTUK 11

Preventie, GVO en patiëntenvoorlichting 330

Leerdoelen	330
11.1	Preventie 330
11.1.1	Positieve gezondheid 331
11.1.2	Primaire preventie 331
11.1.3	Secundaire preventie 334
11.1.4	Tertiaire preventie 337
11.2	Gezondheidsvoorlichting en -opvoeding (GVO) 337
11.2.1	Omschrijving, doelstelling en kenmerken van GVO 337
11.2.2	Doelen, doelgroepen en effecten van GVO 338
11.2.3	Epidemiologie 340
11.2.4	Gedragmodellen 341
11.2.5	Een GVO-activiteit opzetten 345
11.2.6	De overheid en GVO 348
11.3	Patiëntenvoorlichting 348
11.3.1	Inleiding 348
11.3.2	Definitie en deelfuncties 349
11.3.3	Algemene doelen 349
11.3.4	Zorgvragers en patiëntenvoorlichting 351
11.3.5	Organisatie van patiëntenvoorlichting in de zorginstelling 351
11.4	Richtlijnen en stappenplannen patiëntenvoorlichting 352
11.4.1	Taken van de verpleegkundige 352
11.4.2	Methodisch voorlichten: voorlichting en het verpleegkundig proces 353
11.4.3	Methoden van patiëntenvoorlichting en gebruik van hulpmiddelen 355

HOOFDSTUK 12

Kwaliteit van zorg 366

Leerdoelen	366
12.1	Zorgkwaliteit en kwaliteitszorg
12.1.1	Het begrip kwaliteit 367
12.1.2	Wie bepaalt wat kwaliteit is? 368
12.1.3	De begrippen kwaliteitszorg en kwaliteitssysteem 370
12.1.4	Veelgebruikte modellen in kwaliteitssystemen 373
12.1.5	De rol van de HBO-verpleegkundige binnen het kwaliteitssysteem 373
12.1.6	Relevante wetgeving 375
12.2	Kwaliteitsbevordering van de verpleegkundige zorgverlening 377
12.2.1	Op zoek naar aspecten van kwaliteit van de zorgverlening 377
12.2.2	Kwaliteitscyclus 379
12.2.3	Benaderingen van kwaliteitstoetsing 381
12.3	Kwaliteitsbevorderende maatregelen 383
12.3.1	Intercollegiale toetsing 383
12.3.2	Visitatie 388
12.3.3	Benchmarking 389
12.3.4	Doorbraakserie 390
12.3.5	Kwaliteitsmeetinstrumenten voor de verpleging en verzorging 391
Bijlage	393

HOOFDSTUK 13

Deskundigheidsbevordering en professionalisering 396

Leerdoelen	396
13.1	Opleiding tot het beroep van verpleegkundige 397
13.1.1	Het ontstaan van de beroepsopleiding tot verpleegkundige 397
13.1.2	De beroepsopleiding tot verpleegkundige van 1921 tot 1997 398
13.1.3	Ontwikkelingen 401
13.1.4	Het samenhangend stelsel 402

13.2	Vervolgonderwijs	409	14.3	Ethiek in de zorgsector	440
13.2.1	Opleidingen gericht op management en onderwijs	410	14.3.1	Ethische aspecten van de verpleegkundige beroepsuitoefening	441
13.2.2	Post-HBO-opleidingen	410	14.3.2	Bestaansrecht van een verpleegkundige ethiek	442
13.2.3	Universitair wetenschappelijk onderwijs	411	14.3.3	Fundamentele overwegingen	442
13.2.4	Bij- en nascholing	411	14.3.4	Een methodische aanpak	443
13.3	Professionalisering	411	14.4	Recht en ethiek op de werkvloer	445
13.3.1	Het verpleegkundig beroep in de maatschappelijke arbeidsverdeling	412			
13.3.2	De ontwikkeling van de beroepsmatige zorgverlening	413			
13.3.3	Van beroep naar professie	414			
13.3.4	Het professionaliseringsproces	415			
13.3.5	Vakbonden en beroepsorganisaties	417			
13.3.6	De Algemene Vergadering Verpleegkundigen en Verzorgenden	419			
13.4	De portfolio als basis voor opleiding en een loopbaan in de verpleging	419			

HOOFDSTUK 14

Juridische en ethische aspecten 422

	Leerdoelen	422
14.1	De begrippen recht en ethiek	423
14.1.1	Recht	424
14.1.2	Ethiek	425
14.1.3	Relatie recht en ethiek	426
14.2	Recht in de zorgsector	426
14.2.1	Arbeidsrecht	427
14.2.2	Patiëntenrecht	429
14.2.3	Wetgeving betreffende de beroepsuitoefening	433
14.2.4	Verantwoordelijkheid en aansprakelijkheid	437
14.2.5	Kwaliteitswetgeving en het melden van incidenten	439

LITERATUUROVERZICHT 449

REGISTER 473